

ФОРМИ ТА ВИДИ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ І СОЦІУМУ

FORMS AND TYPES OF HUMAN AND SOCIETY INTERACTION

Матеріали статті знайомлять із формами та видами соціальної адаптивної взаємодії людини і соціуму, їхнім взаємним пристосуванням одне до одного. Розкриваються особливості таких форм цієї взаємодії, як боротьба, адаптація та втеча, а також варіантів адаптивної взаємодії – акомодация соціумом особистості, часткове оновлення соціуму соціальною групою чи окремою особистістю, ритуалізм, відмова особистості або соціальної групи жити в суспільстві, заколот, повстання. Автори статті ставлять мету при розкритті форм та варіантів взаємодії людини і соціуму обґрунтувати дію адаптивно-акомодативного закону, відповідно до якого людина або соціальна група індивідів або перетворюють суспільне середовище, або акомодуються під нього, тобто існують за законами соціуму, не намагаючись щось в ньому змінити. Ці форми та види соціальної адаптивної взаємодії людини і соціуму спрацьовували завжди. Ці споконвічні питання адаптивної взаємодії особи або соціальної групи із найближчим соціумом постали від моменту народження відповідної дефініції «адаптація» та її застосування в процесі еволюції, в якій перебувало людство на всіх стадіях свого розвитку. Життя індивіда в л мікросоціумі, його акомодативний вплив на середовище завжди корелюється можливістю обох їхніх учасників. Найважливіша складова процесу – узгодження самооцінок індивіда, його домагань з його можливостями і вимогами мікро-ї макро середовища. Для середовища адаптація визначається метою існування, правовими нормами, засобами їхнього дотримання та карними санкціями за порушення правових норм; для індивіда або групи організованих між собою індивідів все залежить від сприйняття правових норм і покарань. Все це визначається узгодженістю «Я» із законами соціуму.

Ключові слова: адаптація, акомодация, втеча, боротьба, ритуалізм, закон, оновлення соціуму, взаємодія, норми, санкції.

The materials of the article introduce the forms and types of social adaptive interaction of man and society, their mutual adaptation to each other. The peculiarities of such forms of this interaction as struggle, adaptation and escape, as well as variants of adaptive interaction – accommodation of an individual by society, partial renewal of society by a social group or individual, ritualism, refusal of an individual or social group to live in society, mutiny, rebellion – are revealed. The authors of the article set the goal, while revealing the forms and options of human-society interaction, to justify the action of the adaptive-accommodative law, according to which a person or a social group of individuals either transforms the social environment or accommodates to it, that is, they exist according to the laws of society, without trying to change anything in it. These forms and types of social adaptive interaction between man and society have always worked. These primordial questions of the adaptive interaction of a person or a social group with the nearest society arose from the moment of the birth of the corresponding definition “adaptation” and its application in the process of evolution, in which humanity was at all stages of its development. The life of an individual in a micro-society, its accommodative impact on the environment is always correlated with the capabilities of both of their participants. The most important component of the process is the reconciliation of the individual's self-evaluations, his demands with his capabilities and requirements of the micro- and macro environment. For the environment, adaptation is determined by the purpose of existence, legal norms, means of their compliance and punitive sanctions for violation of legal norms; for an individual or a group of individuals organized among themselves, everything depends on the perception of legal norms and punishments. All this is determined by the consistency of “I” with the laws of society.

Key words: adaptation, accommodation, escape, struggle, ritualism, law, renewal of society, interaction, norms, sanctions.

УДК 316.624+316.648
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.54>

Цебрій Ірина

д.пед.н., професор кафедри музичного мистецтва та хореографії ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Головашич Едуард

викладач кафедри музичного мистецтва та хореографії ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Проблема соціуму як сукупності суспільних, матеріальних і духовних умов існування людини, процесу формування її діяльності та зворотного впливу на соціум шляхом його організації, управління зовнішнім середовищем завжди було однією з головних проблем оптимального розвитку суспільства відповідно до можливостей часу. Соціум у широкому розумінні слова (макросередовище) охоплює соціально-економічну систему, сукупність суспільних відносин та інститутів, масову свідомість, культуру в цілому. Соціум як мікросередовище включає найближче оточення людини – родину і колектив. Проте взаємодія людини і соціуму завжди відбувалася та варіантах їхнього взаємного зближення.

Взаємодії людини і соціуму присвячено чимало наукових праць і досліджень. Так, український історик і цивіліограф Ю. Павленко у роботі «Історія світової цивілізації» (1996)

звертає увагу на різні чинники пристосування до соціуму західної і східної цивілізаційної гілок, враховуючи спосіб життя та природні умови. Англійський дослідник А. Дж. Тойнбі у всесвітньо відомій праці «Дослідження історії» (1995) зацентрував увагу на «викликах», що кидає природне середовище людині та «відповідях», що дає людина середовищу. Американський соціолог А. Тофлер у дослідженні «Третя хвиля» (1995) аналізував зміни у взаємодії людини та середовища, котрі відбулися після другої світової війни. Вітчизняна дослідниця І. Цебрій намагалася усвідомити праці вітчизняних і зарубіжних учених в праці «Основи цивілізаційної теорії» (2006).

Мета статті – з'ясувати форми та види взаємодії людини і соціуму, їхнього максимаотного пристосування одне до одного.

Взаємодія людини і соціуму (що представлений макросоціумом і мікросередовищами) ьопди-

ційно можлива у трьох формах – боротьби, адаптації і втечі.

Уподовж тривалого періоду в радянській соціології та історичній науці дефініція «боротьба» вважалася єдиною рушійною силою суспільного прогресу. В її основі знаходився закон єдності і боротьби протилежностей, за умов спрацювання якого все людство на найвищому етапі свого розвитку мало перейти до комуністичної суспільно-економічної формації, відкинувши недосконалість капіталізму. У якості глобальних соціальних зрушень презентувалися досягнення буржуазних і соціалістичних революцій [1, с. 78].

Після переосмислення «лібералістичних» і «комуністичних» концепцій процесу історичного розвитку соціологи, філософи та історики в останній чверті ХХ століття остаточно приходять до висновку: оптимальною нормою взаємодії людини і соціуму є адаптація. Взаємоадаптація людини і найближчого середовища забезпечує цивілізаційну стабільність, запобігає стресам, серйозним конфліктам, війнам і катастрофам, гармонізує відносини у суспільстві.

Проте не завжди взаємні адаптивні процеси є можливими. Іноді цілі та домагання особистості зовсім не відповідають можливостям соціуму або навпаки, що призводить до пошуку різних шляхів виходу з цієї проблеми. Саме такою формою є втеча індивіда від невідповідного йому соціального середовища або ізоляція мікросередовища згуртованих індивідів від держави (макросередовища).

Зважаючи на те, що на сучасному етапі адаптація людини і соціуму виступає головною формою взаємодії, виникає необхідність аналізу варіантів адаптивної взаємодії людини і суспільства.

Проблема соціальної адаптивної взаємодії індивіда або групи індивідів із середовищем виникла від моменту формулювання самого поняття «адаптація» та його застосування до тих процесів, що відбувалися в суспільстві на всіх етапах його розвитку. Прилаштування людини до мікросоціуму, її вплив на нього завжди коригується зворотним впливом соціуму на особистість. У ході взаємної адаптації узгоджуються вимоги й сподівання обох її учасників. Найважливіша компонента адаптації – це узгодження самоцінок, домагань і сподівань суб'єкта з його можливостями і реальною соціального середовища [5, с. 37].

Варто зазначити, що саме поняття «адаптація» вперше було застосовано в біології й застосовувалася для позначення прилаштування організмів або звикання їх до нових умов існування. Соціальна адаптація ж визначається активністю особистості або соціальної групи в її взаємодії із соціумом. Тут вступає в силу акомодативно-асиміляційний закон.

Відповідно цьому закону, по-перше, індивід має засвоїти правила соціуму й певним чином уподібнитися йому, по-друге, може, навпаки, виявити асимілятивну активність і перетворити соціум «під себе» та свої потреби.

Із боку соціуму адаптація визначається цілями діяльності, нормами поведінки, тобто засобами їхнього досягнення та карними санкціями за відхилення від цих норм; із боку особистості або соціальної групи індивідів адаптація залежить від сприйняття й оцінки цих цілей, норм і санкцій. Це визначається їхньою самосвідомістю, котра виявляється в образі «Я» особистості або у співзвуччі «Ми» соціальної групи індивідів.

Вирізняють наступні варіанти соціальної адаптивної взаємодії, що залежать від ступеня активності в діяльності індивіда чи групи.

1 Акомодация соціумом особистості (пасивна форма прилаштування до соціальних відносин), підкорення середовищу, відповідно до якого власні цілі особистості або соціальної групи і шляхи їхнього досягнення повністю відповідають соціальним нормам, є загальноприйнятими, традиційними, або насильно нав'язуються індивіду соціальним середовищем. У якості прикладу можна навести радянські часи, де акомодация соціумом особистості була очевидною й життя особистості повністю залежало від вимог до нього соціуму.

2. Часткове оновлення соціуму, відповідно до якого досягнення загальноприйнятих цілей, що в цілому схвалюються, особистість або соціальна група використовують нетрадиційні або невідомі раніше способи, які не відразу сприймаються соціумом. Тут достатньо згадати часи «перебудови» за правління М. Горбачова, коли почали поступово відкриватися «таємниці» та «підвалини» радянської влади, і як вони сприймалися певними верствами населення останнього «п'ятиліття» радянської влади [5, с. 38].

3. Ритуалізм (обрядовість, одна з форм символічної дії, що показує зв'язок суб'єкта із системою соціальних відносин і цінностей і виявляється у регламентованій послідовності дій), згідно якій особа або соціальна група використовують загальноприйняті способи, що схвалюються, чітко і відповідно до традицій та ідеалів. До цього варіанту соціальної адаптивної взаємодії належать церковні інституції і а цілому релігійна система, де адаптація особистості або соціальної групи до нового соціуму відбувається набагато повільніше за часом і майже непомітно. Безумовно, в першу чергу в якості прикладу можна привести церкву та життя глибоко віруючих християн. Проте є й інші приклади за останні десятиліття: це такі рухи серед молоді, як «готи» та «ему» їхня відносна самоізоляція від іншої молоді їхнього ж віку, уповільнена адаптація до соціуму.

4. Відмова особи або соціальної групи жити в соціумі. З точки зору соціуму, неприйнятні, дивні цілі такої особи або соціальної групи досягаються такими ж незрозумілими і несхвальними способами. Іноді талановиті й діяльні люди або групи людей у розквіті цілеспрямованої діяльності відмовляються від неї, поривають із суспільством і далі ведуть усамітнений або ізольований спосіб життя. Це, насамперед, релігійні фанатики та їхні родини, які не бажають жити в суспільстві, проживають у лісах чи інших недосяжних місцях, цілі поселення, котрі не визнають правил і вимог середовища й устанавлюють власні правила й закони [5, с. 40].

5. Заколот, повстання, у ході якого, відмовляючись від загально прийнятих цілей, особистість або соціальна група виступають не з традиційних позицій, а висувають нові цілі та використовують нові способи їхнього досягнення, практично повністю змінюючи старе соціальне середовище, бо ці цілі заперечують саме його існування. Такий варіант здійснюється в умовах революційних змін і державних переворотів, коли старий соціум знищується нещадно, а нове вимальовується туманно. У таких соціальних процесах часто зі старим соціумом гинуть найбільше адаптовані до нього як індивіди, так соціальні групи. Достатньо пригадати буржуазні революції в Англії чи Франції, коли велися громадянські війни між повсталими та державними військами. Правда пізніше в обох країнах була реставрована монархія, аде дворянство вже не мало тієї повноти влади, що раніше. Якщо ж узяти жовтневий переворот у Російській імперії, то найадаптованіші до попереднього соціуму стани населення були нещадно винищеними, а нове суспільство вимальовувалося якийсь час достатньо «туманно» [3, с. 215].

Найважливішою умовою соціальної адаптації є доцільне поєднання адаптивної та акомодуючої взаємодії, що вар'юється в наступній діяльності в залежності від конкретних ситуацій. Засадами цього повинні стати: усвідомлена творча діяльність, розуміння необхідності безперервного змістовного обміну індивіда й соціального середовища та суспільства в цілому, що сприятиме якісному оновленню соціуму, особи або соціальної групи, переходу їх на новий, вищий рівень. На цьому етапі розвитку українського суспільства, в мирне життя якого вдерлася завойовницьки налаштована Росія, виникає необхідність у поглибленні громадянських позицій і патріотичного виховання, що дійсно сприятимуть якісному оновленню соціуму.

Цей рівень вимагає правильного поєднання розумних потреб індивіда чи соціальної групи із завданнями соціуму, що можливо лише при певних соціальних умовах. Так, у суспільстві, де

цілі індивіда не відповідають рівню соціального середовища, успішна адаптація в більшості випадків неможлива. У результаті цього виникають різні форми відхилень у поведінці індивідів (граничні форми цих відхилень пов'язані з дезадаптацією соціального суб'єкта, що проявляється в повному розпаді його діяльності).

Із розвитком та змінами у соціумі окремі галузі виробництва, а разом із ними і відповідні професії стають непотрібними суспільству, на них виникає все менше й менше запиту, або він зникає взагалі (наприклад, ямщик, кочегар, швейцар, наглядчач). Індивіди, які не здатні адаптуватися до нових умов, перекваліфікуватися, залишаються поза соціумом та асоціолізуються. Асоціолізація завжди пов'язана із самоізоляцією. Тому в перехідні періоди завжди має місце й четвертий варіант соціальної адаптивної взаємодії людини і суспільства, тобто відмова певних індивідів або соціальної групи жити в соціумі [4, с. 129].

Поняття «соціальна адаптація» також використовується при аналізі систем «людина-машина» (на рівні розвитку нашого суспільства – це цифрові комунікаційні технології). У низці наук, таких як юриспруденція, медицина, прийнято вживати термін «реадаптація», що означає адаптацію до попередніх соціальних умов лише після змін, що відбулися індивідом або соціальною групою в результаті серйозних порушень. Знову ж таки, в сучасних умовах війни і після її закінчення «реадаптація» українського суспільства ще якийсь час триватиме.

Настільки швидко відбудеться процес адаптації індивідів та окремих соціальних груп, які ще знаходяться в стадії формування до нового ринкового середовища, настільки гнучко адаптується саме середовище до нових соціальних груп, ми дізнаємося, коли за критеріальними показниками означених наук (юриспруденція, медицина, соціологія) настане період реадаптації, що й стане підтвердженням закінчення принципово нових глобальних змін у суспільстві [2, с. 13].

Іноді адаптація до соціуму розуміється в вузькому смислі як процес прилаштування суб'єкта до жорстко визначених зовнішніх умов і впливів. Тут теж буде доречно візну Росії з Україною та часткову адаптацію українського суспільства до нових умов життя в соціумі. Проте тут необхідно пам'ятати про головний закон адаптивної взаємодії, за яким вступає в силу єдність акомодативної та асиміляційної: узгодження оцінок, домагань і сподівань суб'єкта або групи з можливостями і реаліями соціуму. Тому просто пристосуватися до соціуму без активного адаптуючого впливу на нього означає лише прилаштуватися на короткий термін.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у ході аналізу форм та видів

взаємодії людини і соціуму, ми виділили три форми такої взаємодії – боротьба, адаптація і втеча, внаслідок яких людина обирає соціум, в якому найбільше відчуває себе захищеною, і з яким майже повністю співпадають її цілі. При детальнішому розгляді такої форми взаємодії людини і соціуму, як адаптація, було з'ясовано, що вона відбувається в п'ятьох варіантах: акомодация соціумом особистості, часткове оновлення соціуму, ритуалізм, відмова особи або соціальної групи жити в соціумі, заколот, повстання. Було розглянуто «реадаптацію» як адаптацію до попередніх суспільних умов та соціальну адаптацію при аналізі систем «людина-машина». Ми з'ясували, що дійсна адаптація людини і соціуму можлива лише при узгодженні оцінок, домагань і сподівань соці-

ального індивіда або групи з можливостями і реаліями соціуму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Павленко Ю.В. Історія світової цивілізації. Київ: Либідь, 1996. 288 с.
2. Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури. Харків: Знання, 1995. 336 с.
3. Тойнбі, Арнольд. Дослідження історії. Том 1./пер. з англ. В. Шовкуна. К.: Основи, 1995. 614 с. Елвін Тоффлер. Третя хвиля / пер.: Андрій Євса, за редакцією Віктора Шовкуна. — Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2000. 480 с..
4. Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила / перекладач: Наталка Бордукова. Харків : Акта, 2007. 688 с.
5. Цебрій І.В. Основи цивілізаційної теорії: особник для студентів історичних факультетів. Полтава: ПДПУ, 2006. 56 с.